

Kutya és ember a magyar hagyományban

Hitek és tévhitek

Szólásaink, közmondásaink, de még káromkodásaink is hihetetlen gazdagságban szólnak mindennapi életünk társáról, a kutyáról: „eb ura fakó”, „eben gubát cserél”, „egyik kutya, másik eb”, „kutya teremtette”. Mégis: tudunk-e eleget arról, hogy miként vált kísérőnké, vadásztársunkká, javaink őrzőjévé, hűséges barátunkká a kutya?

A kutyatartás legrégebbi emlékei

A legrégebbi korszakokról a nyelvtörténet emlékei tudósítanak. *Fene[vad]* – később valamilyen betegséget jelentő – szavunk alapján feltételezhető, hogy a kutyát már az uráli korban ismerték elődeink. A finnugor korban azonban még nem a vadászatok segítője, hanem főként *húsforrás* lehetett. Az ugor korból (Kr. e. II. évezred) származik a kutya megnevezésére használt *eb* szavunk. A Volga-vidéken élő népek a Kr. e. I. évezredben egy, a svájci Jura hegység cölöpházás régészeti lelőhelyén talált csontok alapján a tőzegkutyának nevezetthez hasonló kutyát tartottak. A korszak végén a kutya minden valószínűséggel a lovas vadászaton a megsebzett vad követésére betanított *segítőtárssá* vált.

Honfoglalás kori szíjvég kutya ábrázolásával Kenézlőről

A Kr. u. 5. század, a nomadizáló állattartás, majd a vándorlás időszaka új szerepkörben mutatja a kutyát. Ekkor a nagyméretű nyájak mellett *munkakutyaként* jelennek meg, főként az állatállomány őrzése a feladatuk. A nagy testű, a jószágokat a farkasok támadásától is megóvó állatok neve, a *kuvasz* ebből az időszakból származik, de a kutya és a farkas utódát megnevező *kölyök* szavunk is csuvasos jellegű ősök jövevényszó.

A honfoglaló magyarság kutyái között főként *nagy testű pásztorkutyákat* és *vadászkutyákat* találunk. A kisebb testű kutya, a mai puli előde nem pásztorkutya, legfeljebb házőrző lehetett. Vadászjeleneteket ábrázoló szíjvégek és lószerszám-veretek igazolják, hogy a honfoglaló magyarság vadászebeket is tartott. A kenézlői temető veretei szögnyakörvet viselő kutyát ábrázolnak.

Kutya szavunkkal 'eb' jelentésben először 1585-ben találkozunk. Eredetileg valószínűleg állathívogató szó volt, s csak a 18. századtól vált a fajták összefoglaló megnevezésévé.

Korai magyar kutyafajták

A magyarnak tartott kutyafajták közül régészeti leletek az Árpád-korban a *kuvasz* és az *agár* előfordulását igazolják. A *kuvasz* név történeti forrásban 1511-ben fordul elő először, jelentése

Koporsó alakú borotvatok, díszítményén a vadász temetése kutyákkal, 1893

Szólások, közmondások

Népi szóláskészletünk több olyan mondást őriz, amely a holttestek és a kutyák közötti kapcsolatot tükrözi. Az „ebek harmincadjára kerül”, „az ebek harmincadjára jut”, „átesett az ebek harmincadján” jelentése annyi, mint „ebek szájába került/az ebek kivették belőle a vámot”, azaz megdézsmálták, felfalták a holttestet. Az „ebadta”, ebtől származik jelentésével ellentétes az „ebadóban hagy” szólás. (Az utóbbi eredeti jelentése: ebek martalékára jutott, kutyák moslékába került.) Így akit ebadóban hagytak, azt „bajban, cserben hagyták”. Az ebadó ebnek adandó valamit jelent. Ami már semmire sem jó, arról azt tartják, hogy jó lesz a kutyának, ha még rosszabb, akkor már a „kutyának sem kell”. Az emberi mohóság, szerzési vágy is megtalálja a maga hagyományát. Elrejtett kincset, pénzt csak úgy lehet kivenni, ha az áldozatul szánt állatot, például: fekete kutyát, ráölik a helyre. Ez az állat megmutatkozik majd a kincskeresőknél.

Az egyházi démonológia szerint a boszorkány az ördöggel, a sötétség, a pokol urával köt szövetséget. A „fekete kutya” az ördög, a hitetlenség megtestesülése. A népi hiedelemben a kutya–ördög szavak egymás szinonimái, rosszálló, megvető értelmű jelentésük azonos. Az eb eme tisztátalan voltára utal az a csúfoló, mely súlyát növeli, hogy egyik kelet-európai és sztyeppe népi sem ette meg a kutyahúst, s ennek hagyománya rögződött a magyarság tudatában – a legnagyobb szegénységre utal: „Nincsen kutya Szentpálon, mind megették a nyáron.” Így adódik, hogy káromkodásainkban, szitkozódásainkban az ördög mellett legtöbbször a kutya–eb szó szerepel jelzőként vagy szókapcsolatokban.

K.-B. R. P.

(Vörös I. és Csefkó Gy. kutatásainak felhasználásával.)